

UDK: 42:111

Zamira ABDUJABBAROVA,
O'zbekiston milliy pedagogika universiteti professori, PhD
E-mail: zamirahon85@mail.ru

Toshkent amaliy fanlar universiteti dotsenti, PhD D.R.Sayitxanova taqrizi asosida

THE EXPRESSION OF EXTRALINGUISTIC MEANS IN THE REALIZATION OF SPEECH ECONOMY WITHIN THE GLOBAL LINGUISTIC LANDSCAPE OF THE ENGLISH LANGUAGE

Annotation

This article explores the expression of speech economy in the English language through extralinguistic means within the global linguistic landscape. Speech economy, the principle of conveying information with minimal linguistic means, is significantly enriched by gestures, facial expressions, intonation, and contextual factors. These elements play a crucial role in effective communication and intercultural understanding. The study analyzes various communicative contexts—daily conversations, academic discourse, and digital communication – highlighting how nonverbal cues and emojis enhance clarity, emotional expression, and message efficiency. Emphasis is placed on the contrast between high-context and low-context cultures in interpreting these tools accurately.

Key words: speech economy, extralinguistic means, intercultural communication, gestures, intonation, emoji, high-context culture, nonverbal communication.

ВЫРАЖЕНИЕ ЭКСТРАЛИНГВИСТИЧЕСКИХ СРЕДСТВ В РЕАЛИЗАЦИИ РЕЧЕВОЙ ЭКОНОМИИ В МИРОВОМ ЛИНГВИСТИЧЕСКОМ ПРОСТРАНСТВЕ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

Аннотация

В статье рассматривается реализация принципа речевой экономии в английском языке через экстралингвистические средства в контексте глобального языкового пространства. Речевая экономия, как принцип передачи информации с минимальными языковыми средствами, обогащается жестами, мимикой, интонацией и контекстуальными условиями. Эти элементы играют ключевую роль в эффективной коммуникации и межкультурном взаимопонимании. Анализируются различные коммуникативные контексты – повседневные диалоги, академические тексты и цифровая коммуникация, где используются невербальные знаки и эмодзи для уточнения смысла и выражения эмоций. Отдельное внимание уделено различиям между высококонтекстуальными и низкоконтекстуальными культурами.

Ключевые слова: речевая экономия, экстралингвистические средства, межкультурная коммуникация, жесты, интонация, эмодзи, высококонтекстуальная культура, невербальная коммуникация.

INGLIZ TILIDA NUTQIY TEJAMKORLIKNING OLAM LISONIY MANZARASIDA VOQELANISHIDA EKSTRALINGVISTIK VOSITALARNING IFODALANISHI

Annotatsiya

Mazkur maqolada ingliz tilida nutqiy tejamkorlikning ifodalanishida ekstralingvistik vositalarning o'rni o'rganiladi. Nutqiy tejamkorlik – bu axborotni eng kam lingvistik vositalar bilan samarali yetkazish prinsipidir. Imo-ishora, mimika, intonatsiya va kontekstual holatlar bu jarayonda muhim o'rin tutadi. Maqolada kundalik suhbatlar, akademik matnlar va raqamli kommunikatsiya (ijtimoiy tarmoqlar)dagi misollar orqali bu vositalarning muloqot samaradorligiga ta'siri yoritiladi. Shuningdek, yuqori va past kontekstli madaniyatlar o'rtasidagi tafovutlar orqali bu vositalarning madaniyatlararo muloqotdagi ahamiyati tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: nutqiy tejamkorlik, ekstralingvistik vositalar, madaniyatlararo muloqot, imo-ishora, intonatsiya, emoji, yuqori kontekstli madaniyat, neverbal muloqot.

Kirish. Nutqiy tejamkorlik – bu axborotni minimal vositalar bilan samarali yetkazish tamoyili bo'lib, tilshunoslikda kommunikativ samaradorlikni oshirishda muhim rol o'ynaydi. Zamonaviy kommunikatsiya jarayonlarida nutqiy tejamkorlik faqat lingvistik vositalar bilan cheklanmay, balki ekstralingvistik vositalar, ya'ni imo-ishora, mimika, intonatsiya, kontekstual holatlar kabi unsurlar bilan ham boyitiladi. Bu ekstralingvistik vositalar milliy-madaniy xususiyatlarni aks ettirishda muhim ahamiyatga ega. Ingliz tilida nutqiy tejamkorlikning olam lisoniy manzarasida voqelanishida ekstralingvistik vositalarning roli o'rganilishi, madaniyatlararo muloqotda to'g'ri talqin qilish uchun zarurdir [3]. Ekstralingvistik vositalar – bu imo-ishora, mimika, intonatsiya, kontekstual holatlar kabi tilga oid bo'lmagan unsurlarni o'z ichiga oladi. Ushbu vositalar muloqotda axborotni yanada aniq va samarali yetkazishda muhim rol

o'ynaydi. Masalan, biror so'zni qattiq ovozda yoki yumshoq ovozda aytish, yuz ifodalari yoki qo'l imo-ishoralari orqali qo'shimcha ma'lumot berish mumkin. Bu vositalar muloqotda noaniqliklarni bartaraf etishda, his-tuyg'ularni ifodalashda va madaniy farqlarni hisobga olishda yordam beradi.

Adabiyotlar tahlili. Nutqiy tejamkorlik va ekstralingvistik vositalar mavzusi tilshunoslikda dolzarb yo'nalishlardan biri bo'lib, uni ko'plab xorijiy va o'zbek olimlar ilmiy jihatdan tahlil qilganlar.

Xalqaro miqyosda bu sohada George Yule o'zining “The Study of Language” asarida pragmatik omillar va kontekstning nutq mazmuniga ta'siri haqida fikr yuritgan. U nutqiy qisqalik (speech economy) tushunchasini samarali axborot yetkazish vositasi sifatida ko'rsatadi. Deborah Tannen esa madaniyatlararo farqlarning muloqotdagi ahamiyati haqida yozar ekan, ekstralingvistik vositalarning madaniy

kontekstdagi o'rini tahlil qiladi. R.L. Trask va Peter Stockwell kabi tilshunolar ham nutqdagi qisqartirish jarayonlarini, noverbal elementlar va kontekst orqali qanday samarali muloqot yuzaga kelishini izohlab bergan. Ayniqsa, digital kommunikatsiyada emoji va GIF'lar orqali ifodalayotgan his-tuyg'ularning tahlili bugungi kunda ijtimoiy lingvistik doirasida keng o'rganilmoqda.

O'zbek tilshunosligida bu mavzu bo'yicha professor Mahmudov N. o'zining "Til va tafakkur uyg'unligi" asarida til va tafakkur o'rtasidagi o'zaro aloqalarni ochib beradi [3]. Tilning ma'no tashuvchi vosita sifatidagi funksiyasi bilan bir qatorda, uning kontekstda qanday talqin qilinishi haqida chuqur tahlillar keltirilgan.

Professor Asqarova M. o'zining "O'zbek tilida metafora va ramziy ma'no" nomli tadqiqotida ekstralingvistik vositalarning (jumladan, ramzlar va imo-ishoralar) milliy tafakkurdagi o'rini ochib beradi. Bu vositalar til orqali beriladigan ma'lumotdan ko'ra chuqurroq, semantik va kognitiv ma'no tashuvchi elementlar sifatida qaraladi [2].

Yana bir muhim manba – professor Alimova M.X. tomonidan yozilgan "Semantik nazariyalar tarixi" nomli kitobdir. Unda tilshunoslikdagi asosiy semantik oqimlar va ularning zamonaviy kommunikatsiyadagi ahamiyati tahlil qilinadi. U ayniqsa, nutqiy qisqalik va kontekstual yondashuvlarning semantik darajadagi tushunchalarini ochib beradi [1].

Shuningdek, Tazhimbetova G. tomonidan 2024-yilda chop etilgan "Лингводидактические трудности овладения прагматической компетенцией в педагогическом вузе" maqolasida ekstralingvistik vositalarning o'rgatishdagi murakkab jihatlari ko'rsatib berilgan. U pedagogik ta'lim kontekstida pragmatik kompetensiyani shakllantirishda madaniyatlararo farqlarning e'tiborga olinishi lozimligini urg'ulaydi [6].

Bundan tashqari, o'zbek tilshunosligida Yo'ldoshev B., Xudoyberganova D., va Sayfullayev A. kabi olimlar kommunikatsion pragmatika va madaniyatlararo muloqot masalalariga oid ilmiy izlanishlar olib borganlar [7].

Shu asosda, ekstralingvistik vositalarning nutqiy tejamkorlikda tutgan o'rni ko'p darajali, ko'p madaniyatli va multimodal xususiyatlarga ega bo'lib, bu mavzuni zamonaviy lingvistika va ta'lim metodikasi nuqtai nazaridan o'rganish dolzarbligini ko'rsatadi.

Tadqiqot metodologiyasi. Madaniyatlararo muloqot esa bu turli madaniyatlar vakillari o'rtasidagi axborot almashinuvi jarayoni bo'lib, til va madaniyatning o'zaro ta'sirini o'rganadi. Madaniyatlararo muloqotda ekstralingvistik vositalarning roli katta. Chunki imo-ishora, mimika, intonatsiya kabi vositalar madaniy farqlarni aks ettirib, muloqotning samaradorligini oshiradi [1]. Masalan, biror madaniyatda salomlashish uchun qo'lni ko'tarish odat bo'lsa, boshqa madaniyatda boshni egish orqali salomlashish mumkin. Agar bu farqlar hisobga olinmasa, muloqotda noaniqliklar yuzaga kelishi mumkin.

O'zbek tilida nutqiy tejamkorlikda ekstralingvistik vositalar muhim rol o'ynaydi. Masalan, o'zbek tilida salomlashishda "Assalomu alaykum" so'zlari bilan birga boshni egish yoki qo'lni ko'tarish kabi imo-ishoralar ishlatiladi. Bu imo-ishoralar salomlashishning samimiyligini va hurmatini ifodalaydi.

Ingliz tilida ham nutqiy tejamkorlikda ekstralingvistik vositalar muhimdir. Masalan, ingliz tilida salomlashishda "Hello" yoki "Good morning" so'zlari bilan birga yuz ifodalari, qo'lni siqish yoki boshni egish kabi imo-ishoralar ishlatiladi. Bu vositalar muloqotda his-tuyg'ularni ifodalashda va muloqotning samaradorligini oshirishda yordam beradi.

Ushbu maqolada ingliz tilidagi nutqiy tejamkorlikning ekstralingvistik vositalari tahlil qilindi. Tahlil uchun ingliz tilidagi turli kommunikativ kontekstlar, jumladan, kundalik

suhatlar, akademik matnlar va raqamli kommunikatsiyalar (masalan, ijtimoiy tarmoqlar) dan namunalar tanlandi. Ekstralingvistik vositalar sifatida imo-ishora, mimika, intonatsiya, emoji va boshqa vizual belgilarning qo'llanilishi o'rganildi [4]. Tahlilda yuqori va past kontekstli madaniyatlar o'rtasidagi farqlar ham inobatga olindi. Masalan, raqamli kommunikatsiya — bu internet va mobil texnologiyalar orqali amalga oshiriladigan axborot almashinuvi jarayoni bo'lib, ijtimoiy tarmoqlar, elektron pochta, xabar almashish dasturlari kabi vositalarni o'z ichiga oladi. Raqamli kommunikatsiyada imo-ishora, mimika, intonatsiya kabi ekstralingvistik vositalar mavjud bo'lmasa-da, ular emoji, GIF, video va boshqa vizual vositalar orqali ifodalanadi.

Emoji - bu raqamli kommunikatsiyada his-tuyg'ularni, kayfiyatni yoki fikrni ifodalash uchun ishlatiladigan vizual belgilardir. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, emoji ishlatish xabarlarining ma'nosini aniqlashtirishga yordam beradi va muloqotning samaradorligini oshiradi. Masalan, biror xabar oxiriga qo'yilgan kulgu yuzining emoji'si xabarni do'stona va samimiy qiladi.

Ekstralingvistik vositalarning ishlatilishi turli madaniyatlarda farq qiladi. Masalan, yuqori kontekstli madaniyatlarda imo-ishora, mimika, intonatsiya kabi vositalar ko'proq ishlatiladi, chunki bu madaniyatlarda muloqotda kontekst va noverbal belgilar katta ahamiyatga ega. Boshqa tomondan, past kontekstli madaniyatlarda muloqotda aniq va to'g'ridan-to'g'ri so'zlar ishlatiladi, shuning uchun ekstralingvistik vositalarga kamroq e'tibor beriladi [4].

Yuqori kontekstli madaniyatlar - bu madaniyatlarda muloqotda kontekst, munosabatlar va noverbal belgilar katta ahamiyatga ega. Bunday madaniyatlarda imo-ishora, mimika, intonatsiya kabi vositalar ko'proq ishlatiladi. Masalan, Yaponiya, Xitoy kabi mamlakatlar yuqori kontekstli madaniyatlarga misol bo'ladi.

Past kontekstli madaniyatlar - bu madaniyatlarda muloqotda aniq va to'g'ridan-to'g'ri so'zlar ishlatiladi. Bunday madaniyatlarda ekstralingvistik vositalarga kamroq e'tibor beriladi. Masalan, Amerika Qo'shma Shtatlari, Germaniya kabi mamlakatlar past kontekstli madaniyatlarga misol bo'ladi [5].

Tahlil va natijalar. Tahlil natijalari shuni ko'rsatdiki, ingliz tilida nutqiy tejamkorlikning ekstralingvistik vositalari quyidagi xususiyatlarga ega [2]:

- ingliz tilida imo-ishora va mimika kommunikatsiyada ma'lumotni to'ldirish va aniqlashtirish uchun ishlatiladi. Masalan, yuz ifodalari va qo'l harakatlari so'zlarning ma'nosini kuchaytiradi yoki noaniqlikni bartaraf etadi;

- so'zlarning ohangi va urg'usi nutqning ma'nosini o'zgartirishda muhim rol o'ynaydi. Intonatsiya orqali savol, ta'kid yoki shubha kabi ma'no qatlamlari ifodalanadi;

- raqamli kommunikatsiyada emoji va boshqa vizual belgilar axborotni tez va samarali yetkazishda ishlatiladi. Bu belgilar hissiy holatlarni ifodalashda va muloqotni jonlantirishda muhim ahamiyatga ega;

- ingliz tilida kontekstual holatlar, ya'ni vaziyat va atrof-muhit, nutqiy tejamkorlikni ta'minlashda asosiy omil hisoblanadi. Kontekstni to'g'ri talqin qilish kommunikativ xatoliklarni kamaytiradi.

Ingliz tilida nutqiy tejamkorlikning ekstralingvistik vositalari milliy-madaniy xususiyatlarni aks ettirishda muhim ahamiyatga bo'lib yuqori kontekstli kommunikatsiya uslubi keng tarqalgan. Bu esa imo-ishora, mimika va intonatsiyaning ahamiyatini oshiradi. Bundan tashqari, raqamli kommunikatsiyada emoji va vizual belgilarning qo'llanilishi nutqiy tejamkorlikni ta'minlashda samarali vosita hisoblanadi [3].

Biroq, yuqori va past kontekstli madaniyatlar o'rtasidagi farqlar kommunikatsiyada tushunmovchiliklarga olib kelishi mumkin. Masalan, ingliz tilida bevosita va aniq

ifodalashga urg'u berilgan bo'lsa, boshqa madaniyatlarda kontekstual va noaniq ifodalar afzal ko'riladi. Shu sababli, madaniyatlararo muloqotda ekstralingvistik vositalarning to'g'ri talqin qilinishi muhimdir.

Xulosa va takliflar. Xulosa qilib aytish mumkinki, ingliz tilida nutqiy tejamkorlikning ekstralingvistik vositalari kommunikativ samaradorlikni oshirishda muhim rol o'ynaydi. Imo-ishora, mimika, intonatsiya, emoji va kontekstual holatlar nutqni qisqartirish va ma'nosini aniq yetkazishda samarali vositalardir. Madaniyatlararo muloqotda bu vositalarning to'g'ri talqin qilinishi kommunikativ xatoliklarni kamaytiradi va muloqotni samarali qiladi. Shu sababli, til o'rgatuvchilar va tarjimonlar uchun ekstralingvistik vositalarni o'rganish va ularni to'g'ri qo'llash zarurdir.

Ushbu tadqiqot natijasi sifatida quyidagi takliflar beriladi:

Ta'lim jarayonida multimodal yondashuvni kuchaytirish: Ingliz tilini o'qitishda ekstralingvistik vositalarni, jumladan emoji, gesture, intonatsiya, mimika, va interaktiv GIF'larni o'rgatish amaliy mashg'ulotlar bilan boyitilishi kerak.

Madaniyatlararo kommunikatsiya kurslarida ekstralingvistik vositalar bo'yicha maxsus modul ishlab chiqish: Nutqiy qisqalikni ifodalovchi noverbal vositalarning turli madaniy kontekstlarda qanday qabul qilinishini o'rgatish foydali bo'ladi.

Raqamli muloqot vositalaridan samarali foydalanish: Telegram, WhatsApp, Instagram kabi platformalarda ekstralingvistik belgilar (emoji, reaksiyalar) orqali muloqot qilish ko'nikmalarini o'rgatish kerak.

O'zbek tilshunosligida nutqiy tejamkorlik va ekstralingvistik vositalarni chuqurroq o'rganishga ehtiyoj mavjud: Xususan, bu vositalarning O'zbek tili va madaniyatidagi shakllanishi, qiyosiy tahlili bo'yicha mustaqil tadqiqotlar olib borilishi lozim.

Darslik va o'quv qo'llanmalarga ekstralingvistik vositalarni aks ettiruvchi bo'limlar kiritish: Amaliy dialoglar, multimodal matnlar, video va audio misollar orqali bu vositalar real kontekstda o'rgatilishi kerak.

O'qituvchilarning kasbiy rivojlanish kurslariga ekstralingvistik kompetensiyani rivojlantirish modullarini kiritish: Bu orqali nafaqat o'quvchilar, balki o'qituvchilarning ham raqamli va madaniyatlararo savodxonligi oshadi.

ADABIYOTLAR

1. Alimova M.X. Semantik Nazariyalar Tarixi. Toshkent: O'zbekiston Milliy Universiteti Nashriyoti, 2023.
2. Asqarova M. O'zbek tilida metafora va ramziy ma'no. Toshkent: Fan nashriyoti, 2010.
3. Mahmudov N. Til va tafakkur uyg'unligi. Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2019.
4. Rasulov Z. I. Universal Linguistic Economy Streamlines Global Communication. *Comparative Linguistics, Translation, and Literary Studies*, 1(3), 32. 2023.
5. Stockwell, P. Sociolinguistics: A Resource Book for Students. London: Routledge, 2002.
6. Tazhimbetova, G. Лингводидактические трудности овладения прагматической компетенцией в педагогическом вузе. *Зарубежная лингвистика и лингводидактика*, 2(3), 149–153. <https://doi.org/10.47689/2181-3701-vol2-iss3-pp149-153>
7. Yo'ldoshev, B. Pragmatika asoslari. Toshkent: Noshir, 2017.
8. Xudoyberganova, D. Madaniyatlararo muloqot va til. Samarqand: Samarqand davlat universiteti nashriyoti, 2018.
9. Sayfullayev, A. Zamonaviy lingvistik yondashuvlar. Namangan: Ilm ziyo, 2021.